

אמת

בַּמָּחָה הַפְּלִיגוּתוֹ לְבִמְדַת הָאֱמֶת, וְאָמְרוּ (שְׁבַת נ"ה
א') (א) חֹתָמוֹ שֶׁל הַקֵּב"ה אֱמֶת. וְאָמְרוּ
(בְּתַד א"ז פ"ג) הַכֹּל בָּרָא הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא חוּץ מִן
מִדַּת הַשֶּׁקֶר וּמִדַּת הָעוֹלָה, שֶׁלֹּא בָרָא וְלֹא עָשָׂה
אוֹתָם הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא וְכו' (וְהַבִּינָה, דְּכָל הַמִּדּוֹת
הַרְעוֹת יֵשׁ בָּהֶן לַפְּעָמִים צֶרֶף, אֲבָל מִדַּת הַשֶּׁקֶר, אִם בְּנֵי אָדָם לֹא
הָיוּ חוֹטְאִים - אֵין בָּזָה שׁוּם צֶרֶף). אִם אָדָם עוֹשֶׂה אֶת
עֲצָמוֹ צְדִיק וְלִדְבַר אֱמֶת, ¹מוֹסְרִין לוֹ מִלֵּאף
שְׁמַתְנַהֵג עִמּוֹ בְּדֶרֶךְ צְדִיקִים וּמִדְּבַר אֱמֶת, וְאִם
עוֹשֶׂה אָדָם אֶת עֲצָמוֹ רָשָׁע וְלִכְחֹשׁ וְלִדְבַר שֶׁקֶר,
מוֹסְרִין לוֹ מִלֵּאף שְׁמַתְנַהֵג עִמּוֹ בְּדֶרֶךְ רָשָׁעִים
וּמִכְחֹשׁ וּמִשֶּׁקֶר. וְהַדּוֹבֵר אֱמֶת נִזְהָר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת,
כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ מִי הַשִּׁילוֹת (אוֹצֵר הַמִּדְרָשִׁים ע' רצ"ו)

א. חותמו של הקב"ה אמת. אות א' - היא ראשונה לאותיות, ת' - אחרונה לאותיות, מ' - אמצעית לאותיות. לכך חותמו של הקב"ה "אמת", לרמוז שהוא ראשון והוא אחרון, על שם הכתוב "אני ראשון ואני אחרון ואני הוא". (רש"י). במסכת סנהדרין (צב). אמר ר' אלעזר: כל המחליף בדיבורו [רש"י: משנה בדיבורו שלא יהא ניכר] { כאילו עובד עבודה זרה. ובמדרש תלפיות (לה, ב): אם עבר על האמת ושיקר - כופר במעשה בראשית. ובשערי קדושה (לרבי חיים ויטאל) כתב: המדבר שקרים כופר באלקי אמת ומודה לאל אחר שנקרא שקר.

וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכָל הַדּוֹבֵר אֱמֶת אֵינוֹ נִכְשָׁל לְעוֹלָם, וּמַעֲשֵׂה אָרֶעַ בְּיָמִים

ביאורים

1. מוסרין לו מלאך. מכל מצוה שאדם עושה נברא מלאך טוב. ומנגד, בעשיית עבירה נברא מלאך רע [כפי שמובא באבות (ד, יא) רבי אליעזר בן יעקב אומר, העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד]. צורת המלאך והתנהגותו היא כפי המעשה שנעשה, לכן כאשר אדם מדבר אמת נברא מלאך המתנהג בדרך צדיקים ומדבר אמת, וכשמדבר שקר נברא מלאך המתנהג בדרך רשעים לדבר שקר.

יושר

אמת

ארחות

עיונים

הָרָאשׁוֹנִים הָיָה בְּחוּר² מִבְּנֵי הָאֵיתָנִים, וּמִנְעָרוֹתָיו
אַחֵר שְׂרִירוֹת לְבֹו הֶלֶךְ בְּתֵאוֹתָיו. וַיְהִי הַיּוֹם³ וַיַּחֲלֵל
רוּחַ ה' לְפָעֲמוֹ, וַיַּחֲלֵךְ וַיִּנְשָׁתַּח לְפָנֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן
בֶּן שִׁטָּח וְאָמַר לוֹ, רַבִּי רַבִּי, אָנוּשׁ כְּאֲבִי מַעֲקֵב
סְבִיבִי, אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לָשׁוּב. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לוֹ,
בְּנֵי בְנֵי אֵל תִּבְדֹּךְ, בְּדָבָר קָל אֲמַצָּא תְרוּפָה לְמַפְתָּךְ
⁵וַיַּתְעֲלֶה לְמַחֲלָתְךָ, אֵךְ הַשְׁמַר בְּנֵי מִן הַכֶּזֶב בְּכָל
עֲנִינֶיךָ וְלֹא תִפְשֵׁל, וְנִפְשֵׁךְ מִכָּל צָרָה תִּנָּצֵל.
וַיֹּאמֶר לוֹ, דְּבָר קָטָן הוּא וְאַקְיָמְנָה, וַיֹּאמֶר לוֹ^(ב)
הַשְׁבָּעָה לִּי, וַיִּשְׁבַּע וַיֵּלֶךְ לְאַהֲלָיו. וַיְהִי הַיּוֹם הֶלְכָה
לְבֵית הַמֶּרְחֵץ שְׂכֻנָּתוֹ, וַיִּגְבְּרָה עָלָיו תֵּאוֹתָיו וַיִּגְבֹּב
כָּל אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּבִיתָהּ כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב,⁶ וְלֹא
הִשְׁאִיר עוֹלָלוֹת. וּבִצָּאתוֹ אָמַר בְּלִבּוֹ, אִם תָּשׁוּב
הַשְׁכָּנָה וְתִצָּעֵק עַל נִכְסֶיהָ וְעַל⁷ מַעֲוֹנָהּ - מָה
אֲשִׁיבָנָה? אִם אֲמַר זֶךְ אֲנִי בְּלִי פֶשַׁע - הֲרִינִי מִכֶּזֶב וּמִשְׁקֶר בְּתִשׁוּבָתִי,⁸ וַאֲיִה
שְׁבוּעָתִי? אִזּוֹ הַשִּׁיב כָּל מָה שֶׁלָּקַח וַהֲבִין חֲכָמַת שְׁמַעוֹן בֶּן שִׁטָּח. עַד כָּאן

ב. השבעה לי. יש לעיין, כיצד
אמר לו להשבע על כך, הא
איתא בברייתא (נדרים, כ,
א) "אל תהי רגיל בנדרים",
ושם (כב). "אמר שמואל, כל
הנודר אף על פי שמקיימו
נקרא רשע", ובשולחן ערוך
(יו"ד רג, ד) כתב "צריך
להיזהר שלא ידור שום דבר"?
ויש לומר, על פי מה שכתב
הרא"ש בפסקיו, והובא דבריו
בשולחן ערוך (שם, ז) דאדם
הירא שיתקפו יצרו ויעבור
על איזו מצוה ממצוות ל"ת
או יתרשל מקיום מצות
עשה, מצוה לישובע ולנדור
כדי לזרז עצמו לשמור לקיים
המצוה, ועל זה אמרו חכמים
(אבות, פ"ג מ"ג) "נדרים סייג
לפרישות".

ביאורים

2. מבני האיתנים. מבני החזקים, או מהמשפחות החשובות. 3. והחל רוח ה' לפעמו. מלשון המקרא
"ותחל רוח ה' לפעמו" (שופטים יג, כה) ופירושו, רוח גבורה מה' החלה לבא בקרבו לפעמים.
(כפרש"י שם). 4. אנוש כאבי מעקב סביבי. כאב רב לי מעוונות העוקבים וסובבים אותי. 5. ותעלה.
מלשון רפואה. 6. ולא השאיר עוללות. לא השאיר בביתה אף דבר מועט. 7. מעונה. ביתה. 8. ואיה
שבועתי. שנשבעתי לא לשקר.

ארחות אמת יושר עיונים

לְשׁוֹנוֹ. וְכָתְבוּ בְּשֵׁם הַגָּאֹן חֵיד"א ז"ל: "שְׂאֲרִית
יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עוֹלָה" ⁹וּמִפִּילָא לֹא יִצְטָרְכוּ
לְדַבֵּר כָּזָב לְתַרְיץ הָעוֹלָה.

וּבְסִנְהֶדְרֵיין (צ"ז א') ¹⁰בְּעִזְבָּדָא דְקוֹשְׁטָא מְבֹאֵר,
דְּהַדְוֹכְרֵי אֱמֶת אֵין מֵתִים בְּלֹא
זְמַן. וּבְ"סִפְר חֲסִידִים" (החדש סי' תתשצ"ה): כָּל
הַדְוֹכֵר אֱמֶת וְאִינוּ רוֹצֶה לְחַשֵּׁב שֶׁקֶר וְלֹא לְדַבֵּר
שֶׁקֶר, אֲפִלּוּ דְבָרִים שֶׁיִּחְשַׁב וְשִׁידְבֵּר אֵף עַל פִּי
שֶׁלֹא יִתְכַּוֵּן לָהֶם - כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו וְדְבָרָיו יִתְקַיְּמוּ,
שֶׁנֶּאֱמַר: "וְתִגְזֹר אָמַר וַיָּקָם לָךְ" עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמִבֹּאֵר שֶׁהַנִּזְהָר מִלְשֶׁקֶר
¹¹יִתְקַיְּמוּ כָּל בְּרָכוֹתָיו. ^(א)דְּכִמּוֹ שֶׁהוּא נִזְהָר שֶׁלֹא יִשְׁקֵר, גַּם מִן הַשָּׁמַיִם שׁוֹמְרִים

ביאורים

9. וממילא לא יצטרכו לדבר כזב. והפסוק ממשיך "ולא ידברו כזב", פירוש: לא יעשו עולה וממילא לא יצטרכו לדבר כזב כדי לתרץ העולה שעשו. ¹⁰ בעזבדא דקושטא. מסופר בגמרא על רב טביומי שהזדמן למקום ששמו 'קושטא', אשר כל אנשי המקום היו אנשי אמת ולא שינו בדיבורם. וכתגמול להתבדלותם מהשקר, בירכם ה', ולא היה בכל אותה עיר אדם שמת לפני זמנו. הלך רב טביומי, נשא אשה אחת מאותה עיר ונולדו לו ממנה שני בנים. יום אחד, ישבה אשתו והיתה חופפת ראשה. באה שכנתה, נקשה על הדלת ושאלה אותו אם אשתו נמצאת בבית. הרהר רב טביומי: לא יפה ואינו דרך-ארץ להגיד. לכן אמר לה: אשתי איננה בבית [והיה מותר לו לשנות כמו שכתוב בב"מ כג, ב שמותר לשנות בפוריא ופירש"י משום צניעות]. מתו לו שני בנים. באו אנשי המקום אליו ואמרו לו: מה זה? אמר להם: כך וכך היה המעשה. אמרו לו: בבקשה ממך, עקור ממקומינו ואל תגרה בנו מוות. ¹¹ יתקיימו כל ברכותיו. כתב החיד"א על הפסוק "לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה" (במדבר ל, ג): רמז לנו הכתוב שאם האדם ישמור לשונו מדיבורים אסורים, אזי כל אשר יבקש מהשי"ת

עיונים	ארחות	אמת	יושר
יכשל כמו שנאמר (תהלים פב): "אלוקים ניצב בעדת אל".	וזהו שרמזה התורה: "מדבר שקר תרחק", אז מובטח אתה - "ונקי וצדיק אל תהרוג", ולא תכשל להרוג את הנקי או להרשיע את הצדיק. "כי לא אצדיק רשע" - לא אתן לך מקום לטעות.	ד. שגם אם אין גורם שום הפסד.	וזהו שרמזה התורה: "מדבר שקר תרחק", אז מובטח אתה - "ונקי וצדיק אל תהרוג", ולא תכשל להרוג את הנקי או להרשיע את הצדיק. "כי לא אצדיק רשע" - לא אתן לך מקום לטעות.
ד. שגם אם אין גורם שום הפסד.	וזהו שרמזה התורה: "מדבר שקר תרחק", אז מובטח אתה - "ונקי וצדיק אל תהרוג", ולא תכשל להרוג את הנקי או להרשיע את הצדיק. "כי לא אצדיק רשע" - לא אתן לך מקום לטעות.	ד. שגם אם אין גורם שום הפסד.	וזהו שרמזה התורה: "מדבר שקר תרחק", אז מובטח אתה - "ונקי וצדיק אל תהרוג", ולא תכשל להרוג את הנקי או להרשיע את הצדיק. "כי לא אצדיק רשע" - לא אתן לך מקום לטעות.

הפסד. "והאיש הזה יקל עונשו מצד אחד, על כי אין הפסד לאיש בשקריו ופחזותו, אבל גדול מאד ענשו בעז פנים (לומר על שקר שהוא אמת) ואהבת השקר, ויכבד עונו, כי יאהבהו לבלי תועלת" (רבינו יונה, בשע"ת שער ג' אות קפא).

ה. אסור לשקר. בגמרא (בכורות ח, ב) מובא מעשה ברבי יהושע בן חנניה, שביקשו ממנו זקני אתונה שיאמר להם דברים של שקר, אמר להם: היתה פרידה שילדה. תמהו הזקנים: וכי פרידה יולדת? אמר להם: אלה הם דברי השקר שאמרתי לכם... בספר "תולדות אדם" (חלק ב' פרק ד') תמה, איזה חכמה זו לומר סיפור שקר? וכשאמר להם כבר את השקר כבקשתם, מדוע התפלאו "וכי פרידה יולדת",

ביאורים

יתקבל, כאשר "לא יחל דברו" - לא יעשה דבריו חולין, ויקדש פיו ולשונו, הרי "ככל היוצא מפיו" הקב"ה "יעשה". 12. ויתקיים. כתב ה"אור זרוע" (אלפא ביתא דף ו'): ולכך אותיות אמת הם כסדרן, מפני שהצדיקים דוברי אמת בלבבם ועוסקים בתורת אמת, הם אמת ומעשיהם אמת ועצתם אמת ומתקיימת, כדכתיב (משלי יט): "ועצת ה' היא תקום". כל עצה שיש בה דבר ה' היא תקום. ועליהם נאמר (קהלת ז'): "טוב אחרית דבר מראשיתו", טוב אחרית דבר שהוא טוב מראשיתו, כשמראשיתו היתה בו עצת אמת, אז טוב אחריתו. 13. המחליף. משנה דיבורו כדי שלא יהיה ניכר מי הוא (רש"י). 14. כאילו עובר ע"ז. כיון ששיקר בחותמו של הקב"ה, שהוא אמת (עיון יעקב), ועיין לעיל בעיונים אות א'. ובמהרש"א כתב: כי האמת הוא כלל גדול בקיום התורה, וההיפך השקר. 15. אסור לשקר. וכ"כ רבינו בחיי (תלמיד הרשב"א): "שלא ידברו אלא רק אמת, אפילו בסיפור דברים, אע"פ שאין הסיפור ההוא עיקר, ואיננו מעלה ומוריד". (כד הקמח, ע' אמונה).

עיונים

יושר

אמת

ארחות

הרי ביקשו שקר? ומפרש: ידוע הדבר, שגם לפי מוסר הגוים, מדת השקר מאוסה ומזיקה לחברה ולאנושות כולה. אבל הבנתם היא, שרק סוג שקר שעלול להטעות ולגרום לנזק - אסור, אבל סוג שקר כזה המיועד רק להשתעשע בו ולא יביא לנזק, אין רואים בו הגוים איסור. אולם לפי השקפת תורתנו הקדושה, אסור השקר בכל מכל כל, כי ה' אלקים אמת ותורתו אמת, ואינו סובל אפילו מילולי שקרא בלבד. חכמי אתונה

ביקשו מרבי יהושע בן חנניה שיגדיר להם מהו שקר, אמר להם: גם אם מישוהו אומר היתה לנו פרידה וילדה, אף שזה שקר גלוי ומילולי בעלמא - אסור. ועל כן התפלאו: וכי פרידה יולדת? והרי כולם יודעים מכך, ושום אדם לא יאמין ולא ינזק מכזב זה, ולמה שיאסר? השיבם רבי יהושע: אלו הם דברי שקר לפי השקפת תורתנו.

ביאורים

16. אין מקבלין פני שכינה. ב'תיקוני הזוהר' (סט) כתב: "ומי גורם שלא תשרה השכינה עליו ולא תאיר השמש עליו, בגלל הבל של שקר ומילים של שקר שיוצא מפה האדם". 17. בדאי. שקרן. 18. למד לשונך לומר איני יודע. אף על דברים שאתה יודעם, שאם לא תעשה כן... 19. שמא תתבדה ותאחז. שתיכשל בדברך ותהא נתפס כשקרן ובדאי. 20. במסכת. שאם שואלים אותו אם בקי הוא במסכת פלונית יאמר לאו, אף על פי שבקי בה, וממדת הענוה היא. (רש"י). 21. ובפוריא. בעניני המטה. (רש"י). 22. ובאושפיזא. ובענין בית המארח, שאם שאלוהו על מארחו אם קיבלו בסבר פנים יפות ואמר "לא", מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו עליו בני אדם שאינם מהוגנים לבוא אליו תמיד ויכלו את ממונו. (רש"י). 23. לישנא דמשמע לתרי אנפי. לשון המשתמעת לשתי פנים.

עיונים

ארחות

אמת

יושר

ו. יעקב אבינו שהיה אמיטי לא היה אומר שקר. יש לעיין, כיצד יעקב אמר לאביו יצחק כששאלו "מי אתה בני", ^ו"ויאמר, אנכי עשו בכורך"? תירץ רש"י (במסכת מכות כד, א), יעקב לא רצה לשקר, אלא שאמו הכריחתו, ועל פי הדיבור היה (על פי רוח ^{שם}הקודש ששרתה על רבקה), דכתיב: "עלי קללתך בני" ומתרגם התרגום: אלי אתאמר בנבואה, וכו'. והוסיף רש"י: דאף שהותר הדבר על-פי רוח הקודש, בכל זאת נזהר היה יעקב לענות לאביו במילים המשתמעות לשני צדדים, כששאלו אביו: "מי אתה בני, ויאמר אנכי - עשו בכורך". אנכי הוא המביא לך, ועשו הוא בכורך. וכששאלו שנית: "האתה זה בני עשו, ויאמר אני", לא אמר אני עשו אלא "אני".

ז. את בניו. כתב הגר"א באגרתו: "תדריך הבנים תמיד בספרי מוסר. ועל קללה ושבועה וכזב, תכה אותם ולא תרחם עליהם

כלל. כי חס ושלום בקילקול הבנים יענשו אב ואם מאד".

וַיִּשְׁלַח וּמִקְוֹרֵם בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (ב"ר פּע"ח ס"י י"ד): "עַד אֲשֶׁר אָבֵא אֶל אֲדֹנֵי שְׁעֵירָה" - אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ: חֲזַרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצָאנוּ שְׁהֵלָךְ יַעֲקֹב אֲבִינוּ אֵצֶל עֵשָׂו לְהֵר שְׁעִיר מִיָּמִינוּ. אֲפָשָׁר יַעֲקֹב אֱמַתִּי הָיָה וּמִרְפָּה בּוֹ? אֵלָּא, אִימָתִי הָיָה הוּא בָּא אֵצֶלֹ? - לָעֵתִיד לָבֵא, הֲדָא הוּא דְכֻתִּיב: "וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרָע עֵשָׂו". אֵף עַל גַּב שְׁעֵשָׂה כְּדִין, כְּדֹאמְרֵינָן בְּעֵבוּדָה זָרָה (כ"ה ב'): יִשְׂרָאֵל שְׁנֹדֶמֶן לוֹ גּוֹי, שָׁאֵלוּ לְהִיכָן הוֹלֵךְ - יִרְחִיב לוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ, מִכָּל מָקוֹם ⁽¹⁾יַעֲקֹב אֲבִינוּ שְׁהֵיָה אֱמַתִּי לֹא הָיָה אוֹמֵר שְׁקֵר מִפֶּשַׁע, וְקָאמַר שְׁכּוֹן לָעֵתִיד לָבֵא רַק עֵשָׂו לֹא הֵבִין.

וַאֲשֶׁרִי מִי שְׁמַחֲנֶךָ ⁽²⁾אֶת בָּנָיו בְּמִדַּת הָאֱמֶת, כְּמוֹ שְׁכֻתוֹב בְּשֵׁל"ה (שער האותיות אות ד' דרך ארץ): כָּלֵל גְּדוֹל יִהְיֶה לָאֵב הַמִּיָּסֵר בָּנוּ, וְשִׁיחָיָה בְּטוֹחַ שְׁהֵבֵן הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַיֹּשֶׁר אֵף בִּפְתָר שְׁלֹא בְּפָנֵי הָאֵב, יִרְאֶה בְּכָל כַּחוֹ לְהַדְרִיכוֹ בְּמִדַּת אֱמֶת, וַיִּגְדִּיל לוֹ עֲנֵשׁ הַשְּׁקֵר אֶפְלוּ בְּשִׁיחָה בְּטִלָּה וְכוּ'. וְהִנֵּה פֶה בִּירוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ תּוֹכֵב"א, הָיָה

ארחות אמת יושר עיונים

רגיל אצלי חסיד גדול מחסידי עליזון מהספרדים, ואם היו נותנים לו כל חללי עלמא, לא היה מוציא ח"ו מפיו דבר שאינו אמת בברור. וספר לי מנהג אביו בעודו היה נער הוא ואחיו, ובא קובלנא שנעשה איזה ענין שלא כהגון. אמר: מי שיודה על חטאו ויאמר אמת - אזי אמחל לו, רק יזהר מהיום והלאה שלא ישנה באולתו, ואיזה שיכפר ואני אחקר ואדרש שאחז בשקר וכפר - אזי אעשה לו ענשים בכפלי כפלים. וכן עשה. מי שהודה - מחל לו ונתן לו מתנה עוד איזה מטבעות בעבור שהודה באמת, ולאחר ששקר - ענשו בענשים גדולים. כך היה מגדל בניו במדת האמת, והיה קונה האמת במטבעות לקים "אמת קנה", ונעשה בבנו החסיד הנ"ל טבע האמת עולמית. עד כאן לשונו.

והרגיל בשקרים הוא בזוי ומבזה, ²⁴ ואין מאמינין לו לשום דבר שאומר, ^(ח) ואסרו חז"ל (חולין צ"ד א') אפילו לגנב דעת הגוי. וכתב הרמב"ם

ביאורים

24. ואין מאמינין לו לשום דבר שאומר. במסכת סנהדרין (פט, ב): "כך עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו". ובאבות דרבי נתן (סוף פרק ל') הוסיף: שכן מצינו בבניו של יעקב שכיזבו לאביהן. בתחילה האמין להם, שנאמר (בראשית לז): "ויקחו את כתונת יוסף וישחטו שעיר עזים", וכתב "ויכירה ויאמר כתונת בני". אבל באחרונה לא האמין להם, שנאמר (שם מה): "ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי... ויפג לבו כי לא האמין להם", עד "וירא את העגלות".

עיונים

ארחות

אמת

יושר

המלך" (דעות פ"ב ה"ו) כתב שכן דעת הרמב"ם. והב"ח (חו"מ סי' רכח ד"ה ואף) כתב, שבעכו"ם האיסור מדרבנן. ובספר קובץ (הובא בספר הליקוטים, דעות פ"ב ה"ו) כתב, שאפילו לסוברים שהאיסור הוא מן התורה, היינו דווקא במכירה שמוכר לו בשר נבלה במקום

(פ"ב מדעות ה"ו): וַאֲפִלּוּ מֶלֶךְ אֶחָת שָׁל פְּתוּי וְיָשָׁל²⁵ גְּנִיבָת דַּעַת אָסוּר, ²⁶אֵלָּא שְׁפַת אֱמֶת וְכוּ',²⁷ וַאֲפִלּוּ לְהַגִּזִּים בְּסִפּוּר וּבְהֵאֵי גִּזְנָא אָסוּר. וְיִמָּה שְׁפָתוֹב בְּגִמְרָא (חולין צ' ב'): דְּבָרָה תוֹרָה לְשׁוֹן הֵבֵאִי וְכוּ' - הֵינּוּ בְּמָקוֹם שְׁמוּכָן שְׁהַכּוֹנָה לְגִזְמָא, כְּמוֹ שְׁמֵיבִיא שָׁם²⁸ מִ"עָרִים גְּדוּלוֹת וּבְצוּרוֹת בְּשָׁמַיִם" שְׁכָלָם מְבִינִים שְׁהַכּוֹנָה - חֲזָקִים וּגְבוּהִים מְאֹד

שחוטה, שמאחר והמקבל נותן לו ממון על כך והוא מטעהו, הרי זה כלול בכלל איסור גניבה, אבל במתנה אין איסור גניבת דעת מן התורה רק מדרבנן.

ובספר "עבודת המלך" (שם) כתב, שמהיראים (הנ"ל) משמע שרק גניבת דעת ממונית אסורה מן התורה, אבל גניבת דעת של כבוד כגון שמפציר בו שיבוא לסעוד אצלו והוא יודע שאינו אוכל, וכדומה, אינה אסורה אלא מדרבנן.

ביאורים

25. גנבת דעת אסור. בתוספתא (ב"ק פ"ז ה"ג) שנינו: "שבעה גנבים הם והראשון שבכולם גונב דעת הבריות". 26. אלא שפת אמת. "כיצד? לא ימכור לגוי בשר נבילה בכלל שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה... ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, וירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, יפתח לו חביות שהוא צריך לפתוח אותן למכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח, וכן כל כיוצא בזה". לשון הרמב"ם. כתב הר"ן: דלא אסרו אלא לומר לו בשבילך אני פותחה, אבל אם הוא מתרמה מאליו אין צריך להודיעו שאינו פותחה בשבילו. 27. ואפילו להגזים בסיפור וכו'. במסכת פסחים (קיג, ב): שלשה הקב"ה שונאן, ואחד מהן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, (כשכוונת לבו שונה ממה שאומר בפיו, דבשעה שמדבר בדעתו לשנות). ובב"מ (מט, א): "הין צדק, שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק". כלומר, כשאתה מדבר הן או לאו, קיים דברך והצדק אותם, ('הן' מלשון 'כן'). 28. מערים גדולות ובצורות. נאמר בתורה קודם כניסת בני ישראל לארץ (דברים ט, א) "שמע ישראל אתה עובר את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים", ודאי לשון גזמא הוא שהרי אין הערים בשמים.

יושר

אמת

ארחות

וְלֹא בַּשָּׁמַיִם מִמּוֹשׁ (וכן הראוני ב"ספר המספיק" לרבינו אברהם בן הרמב"ם ח"ב עמוד שט"ז),
אָבֵל לְרֵמוֹת שְׁהַשְׁנִי יַחֲשֹׁב שְׁזֶה אֱמֶת - אָסוּר.

וּבֹא וְרֵאֵה עַד הֵיכָן הָיוּ חַז"ל דְּבוֹקִים בְּמִדַּת הָאֱמֶת, דְּאִמְרִינֵן בִּיבְמוֹת (ס"ג
'א): ²⁹רַב, הָיָה קָא מְצַעְרָא לִיהָ דְּבִיתָהּ, כִּי אָמַר לָהּ עֲבִידִי לִי טְלוּפְחִי
- עֲבֹדָא לִיהָ חִימְצִי, חִימְצִי - עֲבֹדָא לִיהָ טְלוּפְחִי. כִּי גָדַל חֲיִיא בְּרִיָּה, אִפִּיךָ
לָהּ. אָמַר לִיהָ: אֵיעֲלִיא לָהּ אִמְךָ. אָמַר לִיהָ: אֲנָא הוּא דְקָא אִפִּיכְנָא לָהּ.
אָמַר לִיהָ: הִינֵנו דְקָא אִמְרִי אֵינְשֵׁי: דְנִפְק מִינְךָ טַעְמָא מְלָכָךְ. [פִּירֵשׁ"י פְּעָמִים
שֶׁהֵבֵן מַחֲכִים אֶת אָבִיו, אֲנִי הָיָה לִי לַעֲשׂוֹת כֵּן] אֵת לֹא תַעֲבִיד הָכִי, שְׁנֵאמַר:
"לִמְדוּ לְשׁוֹנָם דְּבַר שְׁקֵר" וְגו'. וְקָשָׁה, אִיךָ לֹא עָלָה בְּדַעַת רַב לַעֲשׂוֹת כֵּן עַד
שִׁשְׁמַע מִבְּנוֹ, וְהָלֹא דְבַר פְּשׁוּט הוּא? וְצָרִיךְ לוֹמַר, דְּרַב הָיָה מְשַׁרְשׁ כָּל כָּךְ
בְּמִדַּת הָאֱמֶת, שְׁלֹא עָלָה בְּדַעַתוֹ כָּלֵל שְׁאִפְשָׁר לְשַׁנּוֹת מִהָאֱמֶת. וְהַשֵּׁם
יִתְבָּרֵךְ יַצִּילֵנוּ מִשִּׁפְתַּי שְׁקֵר וּלְשׁוֹן רַמְיָה, וַיִּנְחֵנוּ רַק בְּדֶרֶךְ אֱמֶת.

ביאורים

29. רב הוה קא מצערָא ליה. פירוש: רב, היתה אשתו מקניטה אותו. כשאמר לה: תבשלי לי עדשים
- בשלה קטניות, הנקראים חימצי. כשאמר לה: בשלי לי חימצי - בישלה עדשים. כשגדל בנו חייא,
וציוהו אביו שיאמר לאמו לבשל עדשים, התחכם הבן והיה הופך הדברים, וביקש את אמו שתבשל
חימצי - וכמובן היא בשלה אז עדשים, וממילא קיבל מה שרצה. אמר רב לחייא בנו: אמך שיפרה
מעשיה... גילה לו חייא, כי הוא התחכם והפך את בקשתו. אמר לו אביו: זהו שאומר העולם, פעמים
שהבן מחכים את אביו, שהרי גם לי היה לעשות חכמה זו. אבל - סיים רב - אל תמשיך לעשות ערמה
זו, כי דבר שקר הוא. שנאמר: "למדו לשונם דבר שקר".